

УДК 327.8:314.74:327.9(4)

Юськів Б. М.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ІМІГРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ

Аналізується структура системи міжнародної імміграції Європи після глобальної кризи 2007–2009 рр. Показано, що в структурі системи виділяються три підсистеми – європейська, євразійська і підсистема Центрально-Східної Європи. Структурна динаміка європейської імміграційної системи проявляється у відносному зростанні ролі європейської підсистеми з одночасним зниженням ролей євразійської підсистеми та підсистеми Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: міжнародна міграція, європейська імміграційна система, структура імміграційної системи.

Юськів Б. Н. Региональные особенности структуры иммиграционной системы современной Европы.

Анализируется структура системы международной иммиграции Европы после глобального кризиса 2007–2009 гг. Показано, что в структуре системы выделяются три подсистемы – европейская, евразийская и подсистема Центральной и Восточной Европы. Структурная динамика европейской иммиграционной системы проявляется в относительном возрастании роли европейской подсистемы с одновременным уменьшением ролей евразийской подсистемы и подсистемы Центральной и Восточной Европы.

Ключевые слова: международная миграция, европейская иммиграционная система, структура иммиграционной системы.

Yuskiv B. M. Regional features of the immigration system in modern Europe.

The article deals with the analysis of European international immigration system after the 2007–2009 global crisis. It is proved that the system structure comprises three sub-systems – the European, Eurasian and Central-Eastern European ones. The structural dynamics of the European immigration system is shaped in relevant strengthening of the European sub-system role, and with simultaneous weakening of the Eurasian and Central-Eastern European ones.

Key words: international migration, European immigration system, immigration system structure.

Сучасна міграція є однією з важливих складових і водночас одним із головних продуктів глобалізації. Після 1960-х рр. міжнародна міграція розвивалася з високою інтенсивністю, географічні напрямки міграційних переміщень істотно диференціювалися, а міграційні потоки неочікувано поляризувалися. Сьогодні, за передбаченнями експертів ООН [10], вказані тенденції розвиваються далі, і вже до сер. XXI ст. прогнозується істотне (на 40–50 %) зростання міграційних потоків.

С. Каслз і М. Мюллер [4, р. 6] одними з перших виразно відзначили той значущий факт, що після 1973 р. у світі поступово формуються чотири нові глобальні полюси міграції, у яких високий попит на мігрантів як робочу силу проявляється систематично і імміграція до яких має переважно міжконтинентальний характер. Ці полюси представляють:

– США і Канада в Північній Америці;

– держави спільного європейського простору, насамперед члени ЄС-15, а також Ісландія, Норвегія і Швейцарія;

– багаті нафтовидобувні держави Перської затоки;

– високорозвинені держави Південно-Східної Азії і Австралії.

Серед полюсів глобальної міграції Європа вирізняється своєю унікальністю [8, s. 213]. Саме тут можна виразно побачити якісно нову мобільність населення, яка поєднує те, що раніше було прийнято розмежовувати: міграцію від інших форм просторової мобільності людей – подорожей, туризму, циркулярних переміщень, транснаціональної діяльності на різних теренах. Саме в Європі проявляється нова просторово-часова адаптивність міграції та її трансформація в один із важелів глобалізації. "Глобалізація і новий світовий порядок, створюваний після 1989 р., започаткували нові просторові рухи в Європі і довкола неї – від нової, історично безпрецедентної, планетарного масштабу міграції до динамічних транскордонних переміщень на європейському і місцевому рівні, чого принаймні протягом попереднього півстоліття не спостерігалось" [6, p. 94].

Щорічно Європа приймає близько 2 млн. мігрантів, що можна зіставити хіба що з імміграцією в Північній Америці. Вона є тим регіоном, на прикладі якого можна прослідкувати за основними процесами і тенденціями сучасної міжнародної міграції. Сьогодні європейська імміграція стає не лише вагомим економічним, культурним і соціальним феноменом, але й переходить у розряд політичної проблеми континентального масштабу. "Настав час, коли не лише нелегальна, але й легальна міграція почала створювати проблеми для внутрішнього життя європейських держав і ЄС в цілому. Зокрема, ми маємо справу з відомим "конфліктом цивілізацій", який дестабілізує політичну ситуацію в Євросоюзі і в окремих європейських державах" [2].

Усе вищесказане і засвідчує *актуальність* дослідження взаємозв'язку політичних процесів і європейської міграції.

Сьогодні міграційна проблематика знаходиться у центрі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед тих, хто активно займається вивченням європейської міжнародної міграції, можна назвати В. Борджи, Г. Брехманна, Ж. Зайончковську, Р. Кінга, К. Коданьоне, І. Молодикову, Р. Мюнза, М. Окульського, Д. Пападеметру, А. Рудігер, Дж. Солта, С. Спенсер, Дж. Тапіноса, Р. Холзманна, І. Цапенко. Однак характеризуючи ступінь теоретичної розробленості міграційних проблем, слід відзначити, що їх не можна вважати дослідженими достатньою мірою. Певним чином вплинула на європейську міжнародну міграцію фінансово-економічна криза 2007–2009 рр. Це також викликає потребу проведення подальших теоретичних розвідок.

До проблем, які потребують негайного теоретичного дослідження задля виявлення політичних наслідків міжнародної міграції, належить визначення актуальної на сьогодні структури системи міжнародної імміграції в Європі. Це і стало *метою* нашого дослідження. У процесі його послідовно виконувалися *завдання*:

- дати характеристику імміграційної системи Європи в період до початку глобальної фінансово-економічної кризи 2007–2009 р.;
- виявити структуру імміграційної системи Європи у післякризовий період;
- і на цій основі проаналізувати особливості структури регіонів прийому і походження мігрантів як складових імміграційної системи Європи.

За нашим розумінням, визначити структуру імміграційної системи – це означає виділити її елементи, якими виступають регіони походження і прийому мігрантів, а також з'ясувати особливості зв'язку між ними.

Як говорилося, до європейського полюсу глобальної міграції належать держави спільного європейського простору, насамперед члени ЄС-15, а також Ісландія, Норвегія та Швейцарія. Чимало дослідників (наприклад, М. Окульський [8, s. 213]) до регіонів Європи, які почали приваблювати іноземців після 1990 р., відносять і держави її центрально-східної частини. За даними Світового банку [5], європейськими державами, в яких станом на 2000 р. постійно або тривалий час проживало найбільше іноземців, є Росія і Німеччина, а також Україна, Франція та Велика Британія.

Якщо говорити образно, чимало дослідників (наприклад, [1; 7, p. 34]) сходиться на тому, що Європа початку нового тисячоліття представляє собою своєрідну двохосову міграційну

систему: на одній осі – держави Західної і Центрально-Східної Європи, на іншій – держави СНД на чолі з Росією. І. Івахнюк називає їх, відповідно, європейською і євразійською міграційними системами (точніше, підсистемами). Ці висновки підтверджують і статистичні дані. Справді, Європа є другим регіоном світу за чисельністю постійних іммігрантів [11, р. 19]. У Центрально-Східній Європі і колишньому Радянському Союзі чисельність іммігрантів досягає 15 % світового міграційного потенціалу. Росія отримує 75 % своїх іммігрантів з інших держав СНД, а понад 70 % мігрантів західної частини євразійського регіону (європейські й центрально-азійські держави) мають за кінцеву мету Західну Європу [7, р. 35–36]. Остаточо доповнює загальну європейську міграційну картину Північна Африка, забезпечуючи потоки трудової міграції в напрямку до Західної Європи [3, р. 22]. Інші регіони світу такої важливої ролі в розвитку трудової міграції Європи не відіграють.

Моделюючи міграційну ситуацію в Європі, французькі дослідники В. Борджи і Х. Хойніцкі [3, р. 22–23] у рамках європейської міграційної системи виділяють:

- імміграційну зону (держави Західної Європи), для якої характерним є наявність потужних міграційних потоків, спрямованих до регіону, тоді як міграційні потоки на зовні практичної ролі не відіграють;
- еміграційні зони (Середземноморський світ і Південно-Азійський світ), де переважають міграційні потоки на зовні;
- змішані зони (Центрально-Східна Європа і Слов'янський світ), де перетинаються потужні внутрішні й зовнішні європейські міграційні потоки.

У розумінні дослідників, Середземноморський світ представляють такі африканські держави, як Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Туніс і Західна Сахара, а також азійські держави Вірменія, Азербайджан, Грузія, Киргизія, Туркменістан і Узбекистан; Південно-Азійський світ утворений двома державами СНД – Казахстаном і Таджикистаном; до Слов'янського світу відносять Російську Федерацію, Україну, Білорусь і Молдову.

Така структура міграційної системи Європи склалася перед початком кризи 2007–2009 рр. Зрозуміло, що криза внесла свої корективи. У цій праці нами зроблена спроба виявити особливості післякризової структури європейської імміграційної системи, базуючись на доступних сьогодні відомих статистичних даних.

Експерти Світового банку склали і регулярно коригують так звану "двосторонню міграційну матрицю" (Bilateral migration matrix), яка має розмірність (216 x 216), де 216 – число держав, для яких визначені взаємні міграційні потоки (migrant stock). Різні версії матриці служать вихідною інформацією міжнародним організаціям, які займаються питаннями оцінки чисельності мігрантів у державах світу (ООН, МОМ, OECD та ін.). Для аналізу структури імміграційної системи Європи ми використали версії матриці станом на поч. 2007 р. [5] і кін. 2010 р. [9]. Слід нагадати, що мова йде про "накопичену" кількість мігрантів (migrant stock), а не щорічні міграційні потоки. Матриці враховують лише іммігрантів, які офіційно і постійно/тривалий час проживають в державі перебування, тобто не враховується тимчасова, сезонна, транскордонна, а також нелегальна міграція. Зазначимо, що вказані версії матриці дещо відрізняються між собою за методикою розрахунку уточнених оцінок міграції. Тому беззастережно використовувати абсолютні величини міграції видається не зовсім коректним, однак порівняння структури системи європейської імміграції за різні періоди, яка визначається на основі матриць, є цілком допустимим.

Результати проведених нами розрахунків у докризовий і післякризовий періоди представлені відповідно в табл. 1 і 2.

Якщо скористатися абсолютними величинами чисельності іммігрантів, можна зробити перший важливий якісний висновок: попри кризу, у порівнянні з кін. 2007 р. на поч. 2010 р. кількість іммігрантів у Європі зростає. Детальний аналіз таблиць свідчить, що в 2010 р., як і в попередньому періоді, виразно виділяються *три підсистеми імміграційної системи Європи*:

- 1) європейська підсистема, що включає Західну, Північну та Південну Європу як регіони призначення, які приймають вихідців з усіх регіонів походження іммігрантів. Роль цієї

підсистеми в межах імміграційної системи Європи зростає;

2) євразійська підсистема, яка в основі має міграційний обмін між європейськими та азійськими державами СНД. Також її характерною рисою є зв'язок із західноєвропейською підсистемою, який проявляється в наявності значного постійного міграційного потоку від євразійської до європейської підсистеми. Роль підсистеми у порівнянні з попереднім періодом зменшилася;

3) підсистема Центрально-Східної Європи, особливість якої полягає в тому, що в ній присутні два протилежних потоки, які достатньою мірою компенсують один одного: мігранти з Центрально-Східної Європи за місце призначення вибирають Західну Європу, тоді як на їхнє місце прибувають вихідці з інших регіонів. У порівнянні з цими потоками внутрішньорегіональні міграційні потоки за масштабами є істотно меншими.

Тепер проаналізуємо *регіони прийому (оселення) іммігрантів*. Зі сказаного вище, логічно виділяються п'ять регіонів: Західна (Австрія, Бельгія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швейцарія), Північна (Велика Британія, Данія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Латвія, Литва, Норвегія, Фінляндія, Швеція), Південна (Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Греція, Іспанія, Італія, Косово, Македонія, Мальта, Португалія, Сан-Марино, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія) і Центрально-Східна (Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина, Словаччина, Чеська Республіка) Європа, а також європейські держави СНД (Білорусь, Молдова, РФ і Україна).

На поч. 2010 р. Європа (без врахування держав СНД) приймала 73,1 %, а європейські держави СНД – 26,9 % іммігрантів. За порядком спадання частки мігрантів регіони утворюють таку послідовність: Західна (33,9 %), Південна (20,7 %), Північна (15,6 %), Центрально-Східна (2,9 %) Європа. Сьогодні в Західній Європі особливо виділяються Німеччина (15,1 %) і Франція (9,4 %); у Південній Європі – Іспанія (9,7 %) та Італія (6,3 %); у Північній Європі – Велика Британія (9,8 %); в європейських державах СНД – РФ (17,2 %), Україна (7,4 %).

Якщо розглянути зміни, що мали місце в структурі регіонів призначення після 2007 р., то слід відзначити істотне зростання частки іммігрантів у Південній Європі (+8,6 %) та її істотне зменшення в європейських регіонах СНД (–8,3 %). Частка іммігрантів дещо меншою мірою зросла у Північній (+1,6 %) і зменшилася в Західній (–1,7 %) і Центрально-Східній (–0,3 %) Європі.

Відбулися також певні, хоча і не значні зміни в *структурі регіонів походження іммігрантів*. Як і раніше, половину іммігрантів складають вихідці із самої Європи (50,1 %), іншу половину – практично повністю іммігранти з трьох континентів/субконтинентів: Азії (26,1 %), Африки (11,5 %) і Південної Америки (7,4 %).

Як вже говорилося, серед регіонів внутрішньоевропейської міграції виділяються дві групи: Європа без СНД (31,8 %) та європейські держави СНД (17,8 %). У першій групі найбільше іммігрантів походять із Південної (12,2 %) і Центрально-Східної (8,3 %) Європи; далі слідує вихідці із Західної (6,5 %) та Північної (4,8 %) Європи. Серед європейських держав-донорів виділяються Румунія (3,2 %), Польща (3,0 %), Італія (2,8 %), Німеччина (2,5 %), Велика Британія (2,0 %), Португалія (2,0 %), Албанія (1,9 %), Боснія і Герцеговина (1,8 %), Франція (1,6 %). Зауважимо, що в цьому списку присутні чотири держави, які є найбільшими європейськими державами прийому іммігрантів – Італія, Німеччина, Велика Британія, Франція. У державах СНД ситуація не змінилася: Російська Федерація та Україна і далі належать до найбільших в Європі держав-донорів – відповідно додають 7,9 % та 7,0 % до загального числа іммігрантів. Крім того, вихідці з Білорусі також складають немалу частку (2,0 %) європейських іммігрантів.

Зовнішньоевропейська імміграція наполовину складається з осіб азійського походження. На Азію (без СНД) припадає 14,9 %, тоді як іммігранти з азійських держав-членів (або колишніх членів) СНД разом дають 11,0 %. У першому випадку найбільша частка належить Західній (6,9 %) та Південній (4,2 %) Азії. В основному такий результат досягається за

рахунок Туреччини (5,4 %) та Індії (1,4 %). Серед азійських держав СНД виділяється Казахстан (4,2 %). Зауважимо, що в міграційній матриці Світового банку не представлені коректні дані про мігрантів з Китаю, і це істотно занижує частку в європейській імміграції вихідців з Азії.

Найбільша частка іммігрантів з Африки припадає на держави Середземномор'я (6,3 %). Пальма першості тут належить Марокко – 3,6 %.

Щодо змін у порівнянні з 2007 р., то частка європейських, азійських і африканських регіонів зменшилася відповідно на –3,5 %, –1,2 % і –0,8 %, тоді як інших регіонів вона зросла, зокрема Південної Америки – на +1,8 %. Спостерігається найбільше зменшення частки європейських і азійських держав СНД (відповідно –5,7 % і –2,7 %), а також держав Північної Африки (–1,1 %). Зростання частки іммігрантів має місце в державах Центрально-Східної (+3,6 %) і Західної (+1,3 %) Азії. Саме ці зміни привели до зростання загальної частки регіонів Європи без СНД (+2,2 %) та Азії без СНД (+1,5 %).

Таким чином, за результатами аналізу можна зробити три наступні *висновки*: 1) чисельність європейських іммігрантів у післякризовий період зросла; 2) у структурі європейської імміграційної системи так само, як і в докризовий період, чітко виділяються три підсистеми – європейська, євразійська і підсистема Центрально-Східної Європи; 3) структурна динаміка європейської імміграційної системи проявляється у відносному зростанні ролі європейської підсистеми і зменшенні, натомість, ролей євразійської підсистеми і підсистеми Центрально-Східної Європи.

Список використаних джерел і літератури

1. Ивахнюк И. Две миграционные системы в Европе: тенденции развития и перспективы взаимодействия [Електронний ресурс] / И. Ивахнюк // IV Региональная конференция Совета Европы “Миграционная политика накануне расширения ЕС: Вызовы будущему сотрудничеству в Восточной Европе”. Киев, 9–10 октября 2003 г. – Режим доступа : http://www.archipelag.ru/agenda/povestka/povestka-immigration/strategii/dve_sistemi
2. Шишмарева М. В. Иммиграционный процесс и европейская идентичность [Електронний ресурс] / М. В. Шишмарева // Мир и Политика. – 2011. – №12 (63). – Режим доступа : <http://mir-politika.ru/authors/shishmareva/>
3. Borgy V. Labor Migration : Macroeconomic and demographic outlook for Europe and Neighborhood regions / V. Borgy, X. Chojnicki ; CEPII ; Working Paper No 2007-23. December. – Paris : CEPII, 2007. – 40 p.
4. Castles S. The age of migration: international population movements in the modern world / S. Castles, M.J. Miller. – New York : Guilford Press, 1993. – 307 p.
5. Global Migrant Origin Database – Updated March 2007 [Електронний ресурс] / Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty (Migration DRC). – Режим доступа : http://www.migrationdrc.org/research/typesofmigration/global_migrant_origin_database.html
6. King R. Towards a New Map of European Migration / R. King // International journal of population geography. – 2002. – № 8. – P. 89–106.
7. Mansoor A. Migration and remittances : Eastern Europe and the former Soviet Union / A. Mansoor, B. Quillin ; The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank. – Washington : The World Bank, 2007. – 214 p.
8. Okólski M. Migracje a globalizacja / M.Okólski // Globalizacja od A do Z / E.Czarny (red.) ; Narodowy Bank Polski, Departament Komunikacji Społecznej. – Warszawa : Narodowy Bank Polski, 2004. – S. 199–232.
9. The World Bank. Bilateral Migration and Remittances 2010 [Електронний ресурс] / The World Bank Group. – Режим доступа : <http://go.worldbank.org/JITC7NYTT0>
10. Trends in total migrant stock: The 2005 revision (CD-ROM documentation) [Електронний ресурс] / POP/DB/MIG/Rev.2005/Doc ; Department of Economic and Social Affairs,

Population Division, United Nations. – New York : United Nations, 2006. – Режим доступу : http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_Migrant_Stock_Documentation_2005.pdf.

11. World Population Prospects : The 2004 Revision. Highlights / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. – New York, United Nations, 2005. – 105 p.

Таблиця 1

**Двостороння матриця європейської імміграції
за регіонами походження і прийому станом на початок 2007 р. (у %)**

Регіони походження	Регіони призначення						
	Західна Європа	Північна Європа	Південна Європа	Центр.-Східна Європа	Європа (без СНД)	Європа - СНД	Європа (всього)
1. Африка	8,1	1,7	2,3		12,1	0,2	12,3
– Північна Африка	5,9	0,2	1,2		7,4	0,1	7,4
– Західна Африка	0,7	0,8	0,2		1,7		1,8
– Східна Африка	0,9	0,4	0,4		1,6	0,1	1,7
– Центральна Африка	0,6	0,1	0,4		1,0		1,0
– Південна Африка	0,1	0,3			0,4		0,4
2. Азія	8,0	4,2	1,5	0,3	13,9	13,4	27,3
– Західна Азія	0,6	0,5	0,2		1,3	0,1	1,4
– Південна Азія	1,4	0,5	0,2		2,2	0,1	2,3
– Південно-Східна Азія	1,4	2,2	0,4		4,0	0,2	4,2
– Східна Азія	4,2	0,8	0,4	0,2	5,6	0,1	5,7
Азія (без СНД)	7,6	4,0	1,2	0,2	13,0	0,5	13,5
Азія – СНД	0,4	0,2	0,2		0,9	12,9	13,8
3. Європа	17,0	6,6	6,0	2,8	32,3	21,3	53,7
– Західна Європа	3,8	1,1	1,5	0,3	6,7	0,1	6,9
– Північна Європа	1,3	2,5	0,5	0,2	4,4	0,6	5,0
– Південна Європа	9,0	1,0	3,0	0,1	13,2	0,1	13,3
– Центрально-Східна Європа	1,8	0,4	0,6	1,1	4,0	0,7	4,7
Європа (без СНД)	16,0	5,0	5,6	1,8	28,4	1,6	29,9
Європа – СНД	1,0	1,6	0,4	1,0	4,0	19,7	23,7
4. Решта регіонів	2,4	1,6	2,3		6,4	0,3	6,7
<i>Всього</i>	<i>35,6</i>	<i>14,1</i>	<i>12,1</i>	<i>3,1</i>	<i>64,8</i>	<i>35,2</i>	<i>100</i>
<i>Всього (чол.)</i>	<i>20 885 242</i>	<i>8 261 724</i>	<i>7 080 632</i>	<i>1 830 745</i>	<i>38 058 343</i>	<i>20 682 033</i>	<i>58 740 376</i>

Джерело: Розрахунки автора на основі даних [5; 9].

Таблиця 2

**Двостороння матриця європейської імміграції
за регіонами походження і прийому станом на початок 2010 р. (у %)**

Регіони походження	Регіони призначення						
	Західна Європа	Північна Європа	Південна Європа	Центр.-Східна Європа	Європа (без СНД)	Європа - СНД	Європа (всього)
1. Африка	5,7	2,1	3,8		11,5		11,5
– Північна Африка	3,9	0,2	2,2		6,3		6,3
– Західна Африка	0,8	0,5	0,7		2,0		2,0
– Східна Африка	0,4	1,0	0,3		1,7		1,7
– Центральна Африка	0,6	0,1	0,5		1,1		1,1
– Південна Африка	0,1	0,4			0,4		0,4
2. Азія	8,6	4,8	1,8	0,2	15,5	10,6	26,1
– Західна Азія	5,6	0,9	0,2	0,2	6,9		6,9
– Південна Азія	1,0	2,6	0,7		4,3		4,3
– Південно-Східна Азія	1,1	0,7	0,3		2,1		2,1
– Східна Азія	0,7	0,5	0,5		1,7		1,7
Азія (без СНД)	8,4	4,7	1,7	0,2	15,0		15,0
Азія – СНД	0,3	0,1	0,1		0,5	10,6	11,1
3. Європа	15,7	6,6	10,2	2,4	34,9	15,2	50,1
– Західна Європа	7,7	0,8	3,8	0,1	12,3		12,3
– Північна Європа	2,4	1,4	3,2	0,9	7,9	0,4	8,3
– Південна Європа	3,6	1,1	1,6	0,3	6,6		6,6
– Центрально-Східна Європа	1,0	2,4	0,9	0,1	4,4	0,4	4,8
Європа (всього без СНД)	14,8	5,7	9,4	1,5	31,3	0,8	32,1
Європа – СНД	1,0	0,9	0,8	0,9	3,6	14,4	18,0
4. Решта регіонів	3,8	2,1	4,9	0,2	11,1	1,2	12,3
<i>Всього (%)</i>	<i>33,9</i>	<i>15,6</i>	<i>20,7</i>	<i>2,9</i>	<i>73,1</i>	<i>26,9</i>	<i>100</i>
<i>Всього (чол.)</i>	<i>23 943 806</i>	<i>11 042 018</i>	<i>14 608 794</i>	<i>2 019 254</i>	<i>51 613 872</i>	<i>19 026 612</i>	<i>70 640 484</i>

Джерело: Розрахунки автора на основі даних [5; 9].